

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

КУЗНЄЦОВА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.98

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННИХ ДІЯНЬ З ОТРУЙНИМИ
ТА СИЛЬНОДІЮЧИМИ РЕЧОВИНАМИ**

Спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України **Гончаренко Владлен Гнатович**, Академія адвокатури України, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Тіщенко Валерій Володимирович**, Одеська національна юридична академія, завідувач кафедри криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент **Весельський Віктор Казимірович**, Київський національний університет внутрішніх справ, начальник кафедри криміналістики

Захист відбудеться «_6_» _травня_____ 2008 р. о _15_ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.122.01 в Академії адвокатури України (01032, м. Київ-32, бульвар Т. Шевченка, 27)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Академії адвокатури України (01032, м. Київ-32, бульвар Т. Шевченка, 27)

Автореферат розісланий «_3_» квітня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, доцент

О.П. Кучинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх років в Україні спостерігається стійка тенденція до загострення проблем, пов'язаних з незаконним обігом заборонених предметів та речовин, до яких відносяться не тільки наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, але й отруйні та сильнодіючі речовини. Так, за даними Департаменту інформаційних технологій МВС в Україні за останніх п'ять років (2002 – 2006) кількість злочинів, що виявляються (реєструються) за ст. 321 КК України, зросла майже в два рази: з 403 (за 2002 р.) до 767 (за 2006 р.), в окремих областях ріст злочинності в цій галузі значно стрімкіший: в Запорізькій області – з 18 злочинів на рік (2002) до 132 (2006), в Луганській – з 25 (2002 р.) до 98 (2005 р.) та 71 (2006 р.), в Полтавській – з 1 – 2 (2002 – 2003 рр.) до 56 (2005 р.) та 87 (2006 р.) тощо. Суспільна небезпека таких дій полягає в можливості спричинення отруйними та сильнодіючими речовинами, що знаходяться в незаконному обігу, таких наслідків, як важкі отруєння і смерть людей, окрім цього, масштаби незаконного збуту деяких речовин, що вживаються замість наркотиків (зокрема, трамадола), викликають побоювання щодо збереження генетичного здоров'я нації.

Забезпечення всебічного, повного, об'єктивного, швидкого та ефективного розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами обумовлюється необхідністю розробки сучасної криміналістичної методики розслідування цих злочинів, знанням і творчим застосуванням цієї методики практичними працівниками правоохоронних органів.

Питання щодо вдосконалення методики розслідування окремих видів злочинів досліджувались такими вченими, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.П. Колонюк, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмичов, В.К. Лисиченко, Г.А. Матусовський, О.В. Одерій, М.Я. Сегай, М.О. Селіванов, С.І. Тихенко, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, М.П. Яблоков. Проте проблеми розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами на сьогодні ще залишаються малорозробленими. Окремі питання, присвячені обігу деяких отруйних та сильнодіючих речовин, їх дослідженню, розглядалися головним чином в журнальних статтях О.В. Артамонової, Н.М. Косміної, Т.С. Кравчиної, В.О. Шаповалової, В.В. Шаповалова, а також в літературі, що присвячена судово-медичній експертизі. В підручниках з криміналістики автори обмежуються практично лише включенням фрази «...та отруйних, сильнодіючих речовин» в назву окремих параграфів, що присвячені методиці розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Чимало наведених в них положень певною мірою втратили свою актуальність через зміни в законодавстві і суспільних відносинах, що ними регулюються; вони не можуть враховувати особливості сучасної злочинності, криміногенну обстановку, що склалася на сьогодні, нові способи підготовки, скоєння та приховування злочинів в цій галузі.

Отруйні та сильнодіючі речовини відмежовані законодавцем від наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, на них розповсюджується правовий режим, встановлений *спеціальними нормативними актами*, а не Законом України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів». Специфіка галузей обігу отруйних та сильнодіючих речовин (які значно ширші за наркотичні засоби), їх законодавчого регулювання в Україні, особливості складу злочину визначають необхідність виділення незаконних діянь з такими речовинами в окрему групу та розробки окремої методики їх розслідування із залученням знань в області хімії, фармакології, медицини, технології виробництва, бухгалтерії тощо. Відповідальність за незаконні діяння, де задіяні отруйні та сильнодіючі речовини, передбачено кількома статтями Кримінального кодексу України, але більшість з них стосується використання таких речовин як знарядь чи засобів скоєння злочину, безпосередньо як незаконні діяння з отруйними та сильнодіючими речовинами слід характеризувати лише ст. 201 та ст. 321 КК, де зазначені речовини є предметом злочину. В цьому дисертаційному дослідженні розглядаються особливості розслідування незаконних діянь, відповідальність за які передбачено ст. 321 КК. Контрабанда ж отруйних та сильнодіючих речовин (ст. 201 КК) робить акцент саме на *незаконне переміщення* перелічених у статті предметів (в тому числі й отруйних та сильнодіючих речовин) через митний кордон України та не має якоїсь специфіки щодо отруйних та сильнодіючих речовин, хоча окремі положення цієї роботи можуть бути використані при розслідування контрабанди останніх.

Особливу увагу в методиці необхідно приділити саме початковому етапу розслідування, бо він характеризується відносною нетривалістю, інтенсивністю та невідкладністю провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, обмеженістю інформації про злочин та особу, яка його скоїла. Це, в свою чергу, впливає на кількість та зміст висунутих слідчих версій, планування розслідування. Початковий етап розслідування, зокрема незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, є періодом найбільш напруженої діяльності слідчого, оперативних працівників та інших учасників процесу, ухвалення нерідко ризикованих рішень, величезної витрати сил і засобів в умовах дефіциту часу. В цей період відбуваються інтенсивні дії щодо збирання, перевірки і оцінки доказів про обставини скоєння злочину та винну особу, заходи з розшуку і затримання особи, що вчинила злочин, але його результативність часто залежить від правильної організації і наукової методики його проведення.

За відсутністю зазначеної детальної методики (за період 1900 – 1998 рр. не видано жодного посібника, не захищено жодної дисертації з теоретичних та практичних проблем методики розслідування виготовлення, придбання, зберігання або збуту отруйних і сильнодіючих речовин, зокрема в Україні) на практиці використовують методику розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, але не дуже вдало, бо більшість незаконних діянь залишаються невикритими, а виявляються і розслідуються лише ті, які схожі за способами скоєння із злочинами з наркотиками (збут чи порушення правил відпуску лікарських засобів з аптек) або виявляються у зв'язку з розслідуванням інших злочинів (контрабанда, корисливо-насильницькі злочини тощо).

Отже вибрана тема дисертації є актуальною, не дослідженою належним чином в криміналістиці, а тому потребує комплексного підходу й більш ґрунтовного розгляду, що зумовило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планами науково-дослідницьких робіт кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ і є складовою частиною «Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007 – 2009 роки», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767, та виконання Указу Президента України від 21 липня 1994 р. № 396/94 «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю».

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційного дослідження є теоретичне узагальнення проблем розробки методик розслідування окремих видів злочинів, поглиблений аналіз та узагальнення слідчої та судової практики, а також розробка науково обґрунтованих положень щодо методики розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, показати її особливості. Реалізація мети дослідження обумовила необхідність вирішення таких **основних завдань**:

- 1) визначення поняття отруйних і сильнодіючих речовин та їх класифікації;
- 2) на основі аналізу законодавства, що встановлює правовий режим обігу отруйних та сильнодіючих речовин, а також аналізу кримінального законодавства розробка кримінально-правової характеристики незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами;
- 3) розробка криміналістичної характеристики незаконних діянь цієї категорії; визначення особливостей кожного з елементів криміналістичної характеристики, систематизація сучасних способів скоєння і приховування незаконних діянь з отруйними і сильнодіючими речовинами;
- 4) узагальнення обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні незаконних діянь цієї категорії;
- 5) висвітлення особливостей порушення кримінальної справи за ознаками злочину, передбаченого ст. 321 КК України;
- 6) виділення типових слідчих ситуацій і узагальнення версій початкового етапу розслідування незаконних діянь з отруйними і сильнодіючими речовинами;
- 7) розробка алгоритмів слідчих дій для початкового етапу розслідування за кожною слідчою ситуацією;
- 8) встановлення особливостей провадження окремих слідчих дій у цієї категорії справ (слідчого огляду, допиту, обшуку тощо);
- 9) визначення типового комплексу судових експертиз для даної категорії незаконних діянь та переліку питань при призначенні судових експертиз.

Об'єктом дисертаційного дослідження є діяльність осіб при скоєнні незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами та діяльність слідчих й оперативно-розшукових органів щодо їх виявлення та розслідування. *Предмет дослідження* – механізм вчинення незаконних діянь з отруйними та силь-

нодіючими речовинами, передбачених ст. 321 КК України, та особливості діяльності у розслідуванні таких діянь.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять положення теорії відображення, теорії пізнання та загальної теорії криміналістики, а також сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Дисертантом проводився системний аналіз окремих положень нормативно-правових актів, формально-логічний метод використовувався для розробки кримінально-правової характеристики, а методи системно-структурного аналізу та моделювання – криміналістичної характеристики незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, слідчих ситуацій і алгоритмів їх розв'язання. За допомогою соціологічного та статистичного методів проводилося анкетне опитування й інтерв'ювання співробітників правоохоронних органів Луганської області щодо проблем виявлення та розслідування незаконних діянь зазначеної категорії, узагальнення й аналіз кримінальних справ, аналітичних та статистичних даних.

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція України, міжнародно-правові акти, що ратифіковані Верховною Радою України, кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та нормативно-правові акти, що регулюють правовий режим обігу отруйних та сильнодіючих речовин, а також організацію та діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Теоретичну основу дисертації становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених, сучасні розробки в галузі криміналістики та судової експертизи, кримінального права та процесу, оперативно-розшукової діяльності.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять: а) результати узагальнення 100 кримінальних справ, розглянутих місцевими судами Автономної Республіки Крим, Волинської, Івано-Франківської, Луганської, Львівської, Полтавської, Черкаської областей за 2002 – 2006 рр.; б) результати анкетування 150 працівників правоохоронних органів (слідчих, оперуповноважених ВБНОН та ДСБЕЗ).

Використано аналітичні та статистичні матеріали Департаменту інформаційних технологій МВС України та Управлінь (відділів) інформаційних технологій УМВС України в областях, дані статистичних звітів Луганського обласного бюро судово-медичної експертизи за 2002 – 2006 роки, власний досвід дисертанта, набутий під час роботи на посаді слідчого у Слідчому відділі Луганського міського управління УМВС України в Луганській області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором вперше, спираючись на положення загальної теорії криміналістики, судової експертизи і узагальнення досвіду слідчої та судової практики, проведено комплексне дослідження проблем розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, зроблена спроба на монографічному рівні розв'язати їх з урахуванням сучасних досягнень науки, а також надати рекомендації, спрямовані на вдосконалення діяльності слідчих та оперативно-розшукових органів щодо виявлення та розслідування цієї категорії справ.

В роботі сформульовано ряд положень, висновків і пропозицій, що містять наукову новизну і виносяться на захист, зокрема:

– вперше здійснено комплексний аналіз галузей діяльності під час законного обігу цих речовин і проаналізовано правила поведінки з ними, за порушення яких встановлена кримінальна відповідальність, визначено ознаки спеціального суб'єкта злочину;

– вперше розроблено криміналістичну характеристику цих злочинів; встановлено особливості окремих її елементів (предмет злочину, обстановка скоєння злочину, особа злочинця, способи скоєння вказаних незаконних діянь);

– вперше створено зразковий перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальних справах вказаної категорії;

– вперше виділено та проаналізовано особливості порушення кримінальних справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 321 КК України, в криміналістичному аспекті; охарактеризовано особливості виявлення і документування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами на цій стадії;

– вперше визначено типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування та запропоновано алгоритми їх розв'язання; сформульовано типові версії і шляхи їх перевірки;

– вперше встановлено особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування незаконних діянь цієї категорії (слідчого огляду, допиту, обшуку);

– вперше визначено коло судових експертиз, які призначаються в ході розслідування цих злочинів; запропоновано перелік питань для кожного з видів експертиз;

– удосконалено зміст поняття отруйних та сильнодіючих речовин, розроблена їх класифікація за різними ознаками;

– удосконалено кримінально-правову характеристику незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, передбачених ст. 321 КК України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що в ній викладені особливості методики розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами на початковому етапі розслідування, що зорієнтовано на застосування в практичній діяльності слідчих, оперативно-розшукових органів, а також у навчальному процесі під час вивчення курсу криміналістики та спецкурсів, для підготовки науково-практичних посібників, методичних вказівок.

Результати дослідження використовуються співробітниками слідчих підрозділів УМВС України в Луганській області, а також співробітниками ВБНОН Луганського міського управління УМВС України в Луганській області під час проведення занять зі службової підготовки та у практичній діяльності.

Теоретичні та практичні висновки, рекомендації та пропозиції впроваджені у навчальний процес Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка під час складання навчальних програм, лекційних курсів, тематичних планів, планів семінарських і практичних занять з «Криміналістики», а окремі положення – з «Кримінального права (особлива частина)».

Апробація результатів дисертації. Основні висновки дисертації оприлюднені при обговоренні проблем криміналістики та кримінально-процесуального законодавства на науковому семінарі «Проблеми впровадження результатів наукових досліджень в діяльність підрозділів БНОН» (26 березня 2005 р., м. Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні» (10 червня 2005 р., м. Львів); на науковому семінарі «Методологічні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах» (5 – 6 жовтня 2007 р., м. Луганськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах» (12 жовтня 2007 р., м. Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми, тенденції та перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи» (9 – 10 листопада 2007 р., м. Харків).

Публікації. Основні положення і висновки дослідження викладені у 8 публікаціях: наукових статтях, а також у тезах наукових доповідей на наукових конференціях, 6 з яких опубліковано у фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, які поділяються на десять підрозділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації складає 252 сторінки, з яких основний текст викладений на 170 сторінках, додатки на 34 сторінках (11 додатків), список використаних джерел на 48 сторінках (447 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, ступінь новизни одержаних результатів, визначаються її мета і завдання, об'єкт і предмет, методологічна основа, показується теоретичне й практичне значення положень, що виносяться на захист, викладаються дані про їх апробацію та впровадження в практику.

Розділ 1. «Загальні питання розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами» складається із п'яти підрозділів. У ньому подається системний виклад проблематики щодо незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами з точки зору юридичних наук, зокрема криміналістики, кримінального процесу і окремих положень кримінального права та оперативно-розшукової діяльності, які покладено в основу формування методики розслідування зазначених незаконних діянь.

У **підрозділі 1.1. «Поняття і класифікація отруйних та сильнодіючих речовин»** на основі вивчення, аналізу та систематизації міжнародних та національних державних нормативно-правових актів України встановлено, що у кримінальному законі, як і в інших нормативно-правових актах, поняття отруйних та сильнодіючих речовин не розкривається, відсутні й посилання на конкретні нормативні переліки таких

речовин, що породжує різночитання в розумінні і використанні кримінально-правових норм щодо незаконних діянь з такими речовинами. Отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, на які посилаються практично всі коментарі до КК України, є лише *складовою* поняття отруйні та сильнодіючі речовини, до якого входять ще й промислові отрути, пестициди, в тому числі засоби дезинфекції, дезинсекції та дератизації, отруйні та сильнодіючі ветеринарні препарати, а також токсичні хімікати, що можуть бути використані у створенні хімічної зброї (товари подвійного використання). Тому **отруйні речовини** визначаються як речовини, що справляють токсичну (отруйну) дію на організм людини, вживання яких навіть у малих дозах або з незначним їх перевищенням може призвести до отруєння або заподіяти смерть; **сильнодіючі речовини** – як речовини, немедичне вживання яких або вживання з порушенням норм і дозування може супроводжуватися розладом функціонування окремих органів або систем організму. Ці речовини, як предмет злочинів, характеризуються обов'язковим поєднанням їх медичного, соціального та правового аспектів.

Зазначені речовини можуть класифікуватися за різними підставами, зокрема, залежно від практичного використання, за походженням, агрегатним станом, за формами випуску, за характером дії на організм людини, а також може бути нетрадиційна класифікація за протиправною метою використання таких речовин (вживання замість наркотичних засобів чи використання як сировини (реагентів) для їх виготовлення, як засіб доведення потерпілого до безпорадного стану в ході скоєння корисливо-насильницьких злочинів, як знаряддя спричинення шкоди життю і здоров'ю потерпілого).

У підрозділі 1.2. «Кримінально-правова характеристика незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, передбачених ст. 321 КК України» зазначається, що в методиці розслідування окремих видів злочинів, зокрема щодо норм з бланкетною диспозицією, необхідно використовувати їх кримінально-правову характеристику у вигляді опису тієї сфери діяльності, на яку посягають незаконні діяння, зазначаючи, чиї та які саме дії (бездіяльність) в цьому випадку є злочином. Це пов'язано із застосуванням окремої кримінально-правової норми та використанням її характеристики щодо *виявлення та розслідування* конкретного незаконного діяння. До елементів такої характеристики щодо незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами автор відносить: 1) характеристику предмета злочину (це деякі з отруйних та сильнодіючих речовин, що не є наркотичними чи психотропними, на дії з якими потрібне отримання спеціального дозволу; потребує розкриття зміст поняття «спеціальний дозвіл», яке здійснено за аналізом нормативно-правових актів, що регламентують ці питання); 2) зміст понять, які характеризують незаконні дії із вказаними речовинами; 3) правила, що регулюють відносини в тій чи іншій сфері використання цих речовин, та за які саме порушення таких норм настає відповідальність за ст. 321 КК України; 4) суб'єкти, яких може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за незаконні діяння з отруйними та сильнодіючими речовинами.

У підрозділі 1.3. «Криміналістична характеристика незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами» автор згоден з більшістю вчених-криміналістів, які вважають, що криміналістич-

на характеристика має право на існування як самостійний елемент методики розслідування злочинів, вона характеризує безпосередньо злочин (тобто закономірності його механізму та виникнення інформації про нього) як один з двох основних об'єктів дослідження криміналістики та, зокрема методики. Криміналістичну характеристику вказаних діянь визначають такі складові:

Предмет злочинного посягання характеризує напрям злочинної діяльності, відомості щодо нього можуть мати значення для встановлення джерела надходження його у незаконний обіг, особи зловмисника та його відношення до вказаних речовин, способів підготовки, скоєння та приховування злочину. Серед речовин, які було виявлено в незаконному обігу, 91,8% складають отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, 4,7% – промислові отрути, 3,5% – пестициди. Зазначені речовини автором поділено на три групи: 1) речовини, що використовуються в незаконному обігу, тобто на які є «попит» (трамадол, димедрол, кетамін, клофелін, ртуть металева) – найбільш поширені в незаконному обігу (87,5%), мають виражену кримінальну спрямованість, являють найбільшу загрозу здоров'ю населення; 2) речовини, що не використовуються в незаконному обігу, але відпускаються з порушенням встановлених правил з аптечних установ, формально підпадають під дію ч. 2 ст. 321 КК як отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби («Аміназін», «Карбамазепін», «Соннат» тощо – загалом 5,2%) або рецептурні лікарські засоби, що не належать до отруйних чи сильнодіючих, але їх відпуск з порушенням правил помилково кваліфікується як незаконні діяння у вказаній сфері («Бісептол», «Парацетамол», «Анальгін» тощо – загалом 3,7%); 3) речовини, що не користуються попитом в незаконному обігу, але щодо яких порушуються правила обігу (зберігання, перевезення тощо), унаслідок чого виникає небезпека спричинення шкоди здоров'ю населення (різні пестициди, промислові отрути тощо – загалом 3,6%). Далі приділено увагу першій групі речовин, які характеризуються з боку можливих джерел їх вилучення із законного обігу та сфери використання в незаконному обігу.

Під час характеристики *способів підготовки, скоєння й приховування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами* убачається за необхідне приділити увагу насамперед способам вилучення отруйних та сильнодіючих речовин із законного обігу, оскільки саме галузь легальної діяльності, яка пов'язана з отруйними та сильнодіючими речовинами, є основним джерелом надходження отруйних і сильнодіючих речовин у незаконний обіг. Це пояснюється тим, що виробництво вказаних речовин можливе лише в умовах спеціалізованих підприємств з використанням певних технологій, спеціальних знань і складного обладнання. До таких способів автор відносить: 1) виробництво зазначених речовин в умовах «уявної законності», тобто на підприємствах, що мають спеціальний дозвіл і працюють з такими речовинами на законних підставах, але виробляють їх з порушеннями правил з метою вилучення із законного обігу; 2) розкрадання зазначених речовин на підприємствах, установах, де вони виготовляються, особами, які безпосередньо задіяні в процесі виробництва, зберігання тощо, шляхом порушень встановлених правил та норм, фальсифікації облікової документації тощо, або особами, які працюють, мають доступ до таких речовин, але не задіяні в технологічному процесі, шляхом скоєння звичайної крадіжки, грабежу

тощо; 3) розкрадання отруйних та сильнодіючих речовин в установах, організаціях, де вони зберігаються, використовуються, реалізуються, транспортуються; 4) придбання, отримання отруйних і сильнодіючих лікарських засобів в аптеках за підробленими рецептами (такий спосіб може мати декілька форм залежно від обсягу дій з підробки рецепту). Способи введення отруйних і сильнодіючих речовин у незаконний обіг визначені такі: 1) незаконне виготовлення речовин в умовах підпільних лабораторій (не є типовим); 2) незаконне виготовлення речовин у побутових умовах з сировини рослинного чи тваринного походження (такі випадки в практиці не виявлені, проте цілком можливі); 3) контрабандний спосіб доставляння отруйних чи сильнодіючих речовин (надходження таким шляхом незначні, але мають місце); 4) виробництво та реалізація речовин, що не відповідають вимогам чинного законодавства (до державної реєстрації, без сертифікату тощо). Способи діянь з зазначеними речовинами в незаконному обігу наступні: 1) незаконне зберігання цих речовин з метою збуту здійснюється в промислового упакуванні, або під час порушення останнього потребують особливого способу закупорювання, пакування (у скляній тарі, поліетиленових ємностях, багатошарових згортках тощо), а також маскуванню; 2) незаконний збут – може здійснюватися шляхом продажу у людному місці однією чи кількома особами, або у приміщенні – одноособово збувальником (за місцем його проживання, де й зберігаються речовини), а також реалізації цих речовин представниками юридичної особи у ході підприємницької діяльності без спеціального дозволу (ліцензії), з порушенням умов ліцензування тощо. Способи діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами в законному обігу, які не пов'язані з вилученням їх з останнього – це порушення правил поводження із зазначеними речовинами, вчинені з будь-яких технічних причин (відсутній склад, спеціально призначений для зберігання отруйних речовин), через несумлінне ставлення відповідальних осіб до виконання своїх функціональних обов'язків (не опломбовано склад, вчасно не оприбутковано придбані речовини) тощо.

Обстановка й слідова картина незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами. Зазначені діяння в незаконному обігу скоюються приватними особами переважно в обстановці, що забезпечує конспірацію. Місцями незаконного збуту таких речовин фізичними особами найчастіше є ринки (збут здійснюється вдень, коли там багатолудно), місце проживання збувальника чи місця поблизу (незалежно від часу), рідше – території поряд з аптеками, лікарнями (в першій половині дня, коли відсутні свідки), інші громадські місця (станції метро, залізничний вокзал, набережна тощо), приміщення за місцем роботи збувальника. Нерідко збувальники одночасно «торгують» й наркотичними засобами, а місця затримання останніх часто співпадають з місцями зосередження наркоманів. В законному обігу обстановка обумовлюється місцезнаходженням, внутрішньою побудовою та режимом роботи підприємства, чинними правилами тощо. Слідову картину незаконних діянь складають: сліди отруйних та сильнодіючих речовин (їх мікрочастинки, сліди взаємодії таких речовин з іншими речовинами або дії на людину чи предмети); предмети, які використовувались для отримання вказаних речовин та під час дій з ними (рецепти, накладні, чеки, гроші, пакувальний матеріал тощо); документи, які фіксують ті чи інші дії із зазначеними

речовинами в законному обігу, та документи, складені за підсумками перевірок такої діяльності; ідеальні сліди тощо.

Особливості особи злочинця, а також мотив і мета скоєння незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами характеризуються окремо в незаконному та законному обігу. В першому випадку це: чоловіки до 30 років, соціально неблагополучні, не мають постійного джерела доходів, проживають без родини, вчиняють незаконні дії з наркотичними засобами або раніше притягувалися за такі злочини; жінки похилого віку, пенсіонерки, що мають вищу освіту, які заробляють додаткові кошти шляхом систематичної торгівлі отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами; чоловіки 35 – 50 років, що мають постійне джерело доходів, проживають з родиною, які здійснюють придбання та збут зазначених речовин досить великими партіями. Такі незаконні діяння скоюються переважно одноособово (90,4%), рідше – групою з двох осіб (6,4%), трапляються групи з трьох та більше осіб (3,2%). В другому випадку це: жінки 25 – 40 років, завідувачі аптеки чи фармацевти, які розповсюджують через аптечні установи отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, скоюють ці діяння умисно, порушуючи встановлені правила відпуску і одержуючи від цього певний незаконний прибуток; жінки 41 – 50 років (і старше), мають великий стаж роботи на посаді, загалом дотримуються законів, але допускають порушення правил відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з будь-яких переконань; жінки 19 – 21 років, які не мають досвіду роботи та допускають порушення правил поведінки з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами за недосвідченістю. Такі діяння скоюються одноособово.

У **підрозділі 1.4. «Обставини, що підлягають встановленню»** визначено групи таких обставин, що характеризують: предмет незаконних діянь, законність (незаконність) дій з ним, способи незаконних діянь, місця та час їх скоєння, особу винного та її винність, джерела походження та канали збуту отруйних та сильнодіючих речовин, розмір наживи, причини і умови скоєння незаконних діянь тощо. Дано їх розгорнуту характеристику.

У **підрозділі 1.5. «Особливості порушення кримінальної справи за ознаками злочину, передбаченого ст. 321 КК України»** розглядається його криміналістичний аспект та називаються складові цього елемента окремої криміналістичної методики: 1) перелік обставин, які обов'язково повинно бути встановлено на момент прийняття рішення про порушення кримінальної справи; 2) джерела відомостей про такі обставини; 3) особливості тактики проведення і фіксації результатів процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів (оперативна закупівля, контрольоване постачання, проведення перевірок на підприємствах, установах) з метою отримання (закріплення) слідів злочину. Зазначається, що відсутність кримінально-процесуальної регламентації вказаних оперативно-розшукових заходів, зокрема документування їх результатів, а також нерозробленість питань щодо криміналістичного забезпечення їх проведення перешкоджає використанню їх повною мірою у доказуванні фактів незаконних діянь. Вносяться пропозиції щодо порядку проведення та документального закріплення оперативної закупівлі й контрольованого постачання. Визначається, що вирішення питання про порушення кримінальної справи за ст. 321 КК України

припускає наявність підстав, які містяться в таких джерелах фактів: 1) протоколах оперативно-розшукових заходів і додатках до них; 2) актах відомчих перевірок, ревізій, інвентаризацій, в яких зафіксовані факти порушень правил поведження з отруйними та сильнодіючими речовинами; 3) поясненнях очевидців незаконних діянь та осіб, що ймовірно вчинили такі діяння; 4) протоколах огляду місця події; 5) протоколах короткочасного затримання особи, що підозрюється в скоєнні злочину, протокол її особистого обшуку, огляду вилучених у неї предметів; 6) довідках фахівця про належність вилучених речовин до отруйних чи сильнодіючих; 7) копіях документів, що підтверджують наявність спеціального дозволу на діяльність з вказаними речовинами; 8) копіях документів, витягів з наказів, що закріплюють призначення на посаді осіб, відповідальних за дотримання правил тощо.

Розділ другий «Початковий етап розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами» складається з п'яти підрозділів.

Підрозділ 2.1. «Типові слідчі ситуації та алгоритми їх розв'язання». Аналіз слідчої та судової практики розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, узагальнення даних Управління (відділів) інформаційних технологій УМВС України в областях дозволив виділити найбільш типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування: серед кримінальних справ, які порушено за ч. 1 ст. 321 КК України: 1) особу затримано при здійсненні збуту отруйної чи сильнодіючої речовини (64,6%); 2) затримано особу, в якій вилучено отруйну чи сильнодіючу речовину, мету дій підозрюваного не встановлено (21,9%); 3) вказані речовини знайдені в приміщенні, автомобілі, що належить конкретній особі, та виявлені у зв'язку з проведенням оперативно-розшукових заходів або слідчих дій (5,7%); 4) встановлено факт здійснення незаконного збуту отруйної чи сильнодіючої речовини, але будь-яка значуща інформація про збувальника відсутня (характерна для більшості кримінальних справ та пов'язана зі встановленням джерел придбання вилучених отруйних та сильнодіючих речовин, а також із свідченнями підозрюваного про раніше вчинені незаконні діяння із зазначеними речовинами); далі серед справ, які порушено за ч. 2 ст. 321 КК: 5) затримано посадовця (медичного, фармацевтичного працівника), що порушив правила відпуску отруйного чи сильнодіючого лікарського засобу. Такі порушення відбуваються переважно в аптеках (аптечних кіосках) при відпуску отруйного чи сильнодіючого лікарського засобу без рецепту (72,8%); 6) перевіркою встановлено факти порушень правил поведження з отруйними та сильнодіючими речовинами на підприємстві, установі, організації (6,8%). Для кожної ситуації дисертантом визначені основні завдання, сформульовані можливі версії та запропоновані програми початкових слідчих дій щодо їх перевірки.

У другому підрозділі «**Особливості проведення слідчого огляду**» визначається коло об'єктів, що підлягають огляду у справах про незаконні діяння з отруйними та сильнодіючими речовинами, до яких віднесено: 1) приміщення або ділянки місцевості (квартира, будинок, аптека, медична установа, ринок, частина вулиці, двір, сквер тощо), де була затримана особа, що здійснювала незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами, а також довколишні території, було вчинено незаконне діяння із зазначени-

ми речовинами, де був приведений в несвідомий стан потерпілий (з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин), або заподіяна шкода його здоров'ю такими речовинами; 2) предмети злочину чи інші предмети, які можуть бути речовими доказами у кримінальній справі (пакувальний матеріал, предмети із слідами отруйних та сильнодіючих речовин тощо); 3) документи, в яких відображено всі дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами, а також сировиною для їх виготовлення, виробництва у випадках виявлення фактів порушення правил поводження з такими речовинами; 4) транспорт, на якому здійснювалося перевезення вказаних речовин, де здійснювалося їх зберігання; 5) крім того, можна виділити як об'єкт слідчого огляду труп людини чи об'єкт освідування – тіло живої людини.

Підкреслюється, що мета огляду – не тільки описання місця чи предмета огляду, а встановлення за їх допомогою обставин скоєння незаконного діяння: під час огляду місця події – відомостей щодо всіх елементів складу злочину (тактику огляду розглянуто з урахуванням слідчих ситуацій, що склалися на початковому етапі, а також способу скоєння діяння, залишених слідів тощо); під час огляду предметів – відомостей щодо джерела надходження отруйних та сильнодіючих речовин у незаконний обіг, встановлення належності їх певній особі, встановлення характеру незаконних діянь, доведення умислу на збут тощо; під час освідування – виявлення і засвідчення на тілі підозрюваного слідів вчиненого ним незаконного діяння, встановлення факту дії отруйної чи сильнодіючої речовини на потерпілого та вживання заходів до встановлення хімічного складу та кількості цих речовин (за їх слідами на тілі, станом потерпілого тощо).

Зазначається, що огляд документів є способом отримання доказів, що характерний для розслідування порушень правил поводження з отруйними (сильнодіючими) речовинами, кримінальну відповідальність за які передбачено ч. 2 ст. 321 КК. До таких документів, зокрема щодо діяльності з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, віднесено такі, що: підтверджують законність діяльності (ліцензії, її копія тощо); оформлюються під час надходження речовин для реалізації (в аптечних установах) або для забезпечення лікувально-діагностичного процесу тощо (супровідні документи, накладні, прибуткові документи, реєстраційні журнали); оформлюються при списанні, знищенні, утилізації відходів лікарських засобів, зокрема неякісних, прострочених, незареєстрованих тощо (акти передачі постачальнику чи виробнику або знищення); оформлюються під час проведення інвентаризацій (інвентаризаційні описи, відомості, книги реєстрації контрольних перевірок інвентаризацій тощо); оформлюються при переміщенні, використанні лікарських засобів, напівфабрикатів (журнал реєстрації окремих стадій виробництва, журнал та паспорт письмового контролю тощо); оформлюються при відпуску лікарських засобів (наприклад, журнал обліку отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку в установах охорони здоров'я, рецепти, вимоги-замовлення тощо).

Зазначається, що до слідчого огляду необхідно залучати спеціалістів з різних галузей науки і техніки (криміналіста, хіміка, фармацевта, ревізора, бухгалтера тощо), а під час затримання особи в ході про-

ведення оперативно-розшукових заходів – приділити увагу організації взаємодії між оперативними співробітниками та слідчим, зокрема з метою визначення місць огляду та їх локалізації.

Підрозділ 2.3. «Особливості проведення обшуку». Визначаються місця, де потрібно проводити обшук: 1) за місцем проживання затриманого (перша та друга слідчі ситуації), в його гаражі, коморі, сараї тощо, а також у його близьких родичів (за наявності даних, що там можуть знаходитися предмети злочину) шукаються отруйні та сильнодіючі речовини, предмети їх упаковки, пристосування для фасування, порожня тара (колби, флакони, коробки тощо), інші предмети (рецепти, накладні, перепустки на хімічні та інші підприємства, візитки тощо); 2) на підприємстві, в установі, організації, щодо яких є відомості про розкрадання отруйних чи сильнодіючих речовин, – вказані невраховані речовини, а також неоприбутковані гроші, папери з будь-якими «обліковими записами», документи з оформлення операцій з такими речовинами тощо; 3) після встановлення осіб, що мали доступ до таких речовин і які, ймовірно, вчинили розкрадання, обшук може проводитися за місцем їх проживання.

Велике значення має підготовка до проведення обшуку, під час якої її учасники повинні ознайомитись з метою обшуку, зовнішнім виглядом отруйних та сильнодіючих речовин, їх упаковкою, специфічним запахом, повинні бути підготовлені відповідні технічні засоби. Дуже важливо до участі в проведенні обшуку у справах цієї категорії залучати фахівців (хіміка або фармацевта, бухгалтера, технолога відповідної галузі тощо).

У четвертому підрозділі **«Особливості допиту свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених»** визначено та класифіковано осіб, допит яких під час розслідування може сприяти отриманню доказів: підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідки. Останні, в свою чергу, класифіковано залежно від джерела їх виявлення, відношення до законного обігу отруйних чи сильнодіючих речовин, характеру й ступеня участі в ньому, а також відомостей, якими вони володіють і які можуть повідомити слідству: 1) очевидці події: співробітники міліції, що виявили злочин та які організували затримання підозрюваного, учасники затримання (покупці отруйних чи сильнодіючих речовин при проведенні оперативної закупівлі, «супроводжуючі» при проведенні контрольованого постачання, поняті та інші), а також представники контролюючих органів, що виявили факти порушення правил поводження з отруйними та сильнодіючими речовинами на підприємствах, установах, очевидці спілкування підозрюваного з потерпілим або ті, що спостерігали поведінку та стан потерпілого після вживання отруйних чи сильнодіючих речовин; 2) очевидці протиправної діяльності підозрюваного, що здійснювалася до затримання; 3) свідки, на яких вказує підозрюваний – родичі або знайомі, які можуть підтвердити чи спростувати його свідчення; 4) свідки, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого (сусіди, родичі, співробітники за місцем роботи, навчання тощо); 5) при встановленні імовірного джерела надходження отруйних чи сильнодіючих речовин у незаконний обіг, ознак розкрадань таких речовин, а також при встановленні фактів порушення правил поводження із зазначеними речовинами – особи, що працюють в цій галузі, на конкрет-

ному підприємстві, установі, організації (працівники окремого підрозділу, відділу, цеху, такі, що здійснюють охорону підприємства тощо).

Визначено коло обставин, які можливо і необхідно з'ясувати у зазначених категорій допитуваних, сформульовано запитання, що їм ставляться; визначено черговість проведення таких слідчих дій з метою найповнішого і всебічного з'ясування обставин скоєння незаконних діянь.

Підрозділ 2.5 «Підготовка, призначення та використання результатів судових експертиз». Розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами вимагає залучення фахівців в різних галузях знань. В такому аспекті особливостями цієї категорії кримінальних справ є: 1) отруйні та сильнодіючі речовини; 2) специфічна їх дія та сліди, що залишаються ними під час потрапляння до організму людини; 3) процес їх виробництва (виготовлення), обладнання, що використовується в такому процесі; 4) галузь використання зазначених речовин та особливі правила їх зберігання, обліку, перевезення, відпуску тощо.

Вказані речовини досліджуються в межах експертизи, яка в нормативно-правових актах визначається як криміналістична експертиза матеріалів та речовин, але вбачається, що таке формулювання є помилковим та не відображає сутності досліджень, які проводяться. Обґрунтовано, що експертизи повинні називатися залежно від галузі науки і техніки, до якої відносяться спеціальні знання, необхідні для відповіді на питання, що виникають в ході розслідування (хімічна або фізико-хімічна, фармакологічна, фармацевтична тощо).

Визначено коло експертиз, які можуть бути призначені у кримінальних справах цієї категорії: 1) судово-хімічна або фізико-хімічна (для дослідження речовин; встановлення їх належності до конкретної групи отруйних чи сильнодіючих; визначення їх ваги, зокрема у складі сумішей; порівняльного дослідження різних об'єктів (речовин, вилучених в різних місцях, у різних людей тощо) на належність одному виробнику, одній партії; встановлення джерела походження, способу виготовлення речовин); 2) фармацевтична (для дослідження речовин за наявності у них ознак, за якими можна припустити, що вони є лікарськими засобами; для встановлення обставин порушення правил поводження з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами); 3) фармакологічна (для дослідження дії лікарських засобів та біологічно активних речовин на організм людини і тварин; для дослідження речовин, що можуть бути отруйними чи сильнодіючими, якщо в ході судово-хімічної експертизи неможливо визначити природу цієї речовини або речовину знайдено в малих кількостях, не достатніх для проведення судово-хімічної експертизи, або коли є сумнів в правильності висновків судово-хімічної експертизи); 4) судово-біологічна (для дослідження отруйних та сильнодіючих речовин рослинного чи тваринного походження, а також їх слідів та мікрочастинок); 5) судово-медична (для встановлення обставин таких незаконних діянь за допомогою вивчення змін в організмі потерпілого та проведення «супутніх досліджень» (досліджень речових доказів) для визначення самих отруйних, сильнодіючих речовин та доведення фактів незаконного збуту таких речовин, порушення правил поводження з ними); 6) технологі-

чна (для встановлення обставин виробництва (виготовлення) отруйних та сильнодіючих речовин, а також предметів, які схожі на інструменти та обладнання, що можуть використовуватися для виробництва, виготовлення таких речовин); 7) судово-бухгалтерська експертиза (встановлення фактів порушень правил поводження з такими речовинами, виявлення надлишків, які утворено з метою подальшого розкрадання, обсягів виробництва (виготовлення) неврахованої продукції, збуту отруйних та сильнодіючих речовин і отримання незаконного прибутку, нестач й іншого за документами бухгалтерського обліку). Висвітлено особливості їх підготовки, призначення і використання результатів.

Зроблено висновки щодо необхідності зміни і доповнення існуючого переліку судових експертиз фармацевтичною та фармакологічною експертизами, відновлення судово-хімічної експертизи.

ВИСНОВКИ

Отже, у дисертації проведений криміналістичний аналіз, розглянуті основні проблеми спеціальної методики розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами, висунуті окремі пропозиції щодо розв'язання вказаних проблем:

1. Незаконні діяння з отруйними та сильнодіючими речовинами сьогодні перетворилися на зону підвищеної кримінальної активності, вони характеризуються специфічним «набором» кримінальних способів, механізмів, технологій підготовки, скоєння та приховування таких діянь, виявлення й розслідування яких представляє особливу складність для правоохоронних органів.

2. Однією з важливих умов створення ефективної методики розслідування незаконних діянь із вказаними речовинами є визначення поняття цих речовин та їх класифікація, причому в аспекті відповідальності на основі діючих нормативно-правових актів.

3. Класифікація отруйних та сильнодіючих речовин повинна проводитись в залежності від протиправної мети їх використання, яка покладена в основу розробки деяких елементів криміналістичної характеристики (предмет злочину, особа злочинця, способи скоєння незаконних діянь).

4. Існує необхідність законодавчого втручання у визначення термінів в цій галузі (насамперед, понять отруйних та сильнодіючих речовин), нормативної класифікації зазначених речовин, загальних питань щодо їх обігу, які визначатимуть зміст і обсяги відповідальності у цій сфері.

5. Кримінально-правова характеристика незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами є не тільки підґрунтям для розробки їх криміналістичної характеристики, але й вихідним матеріалом для формування обставин, що підлягають встановленню, насамперед це стосується бланкетних норм, які залучають до характеристики незаконних діянь цілу низку інших нормативно-правових актів та потребують комплексного дослідження.

6. Кримінально-правова характеристика повинна розглядатися в методиці розслідування незаконних діянь з такими речовинами в плані виявлення і встановлення обставин предмета доказування, а також

створення підстав для розробки й класифікації способів скоєння незаконних діянь в криміналістичній характеристиці. Основними положеннями, на яких базується кримінально-правова характеристика, є розділення галузей обігу вказаних речовин на законний та незаконний, залежно від чого розмежовуються склади злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 321 КК України.

7. Криміналістична характеристика є обов'язковим, самостійним елементом методики розслідування. Вона є інформаційною моделлю, що об'єднує в собі сукупність систематизованих та типізованих відомостей про цю подію та пов'язані з ним процеси, а також закономірності їх відображення та джерела інформації.

8. Предмет злочинного посягання у криміналістичній характеристиці детерміновано такими чинниками, як характер незаконних діянь з ними, галузь застосування та наявність попиту в незаконному обігу. В незаконному обігу найбільш розповсюджені отруйні та сильнодіючі речовини, які користуються попитом: використовуються особами, які зловживають наркотичними засобами, замість останніх чи як спосіб заробітку шляхом збуту цих речовин.

9. Способи скоєння незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами класифіковано та систематизовано в залежності від сфер обігу вказаних речовин (законний чи незаконний), етапів переходу цих речовин з першого в другий, місця скоєння злочину, а також з врахуванням особи злочинця та мети його дій. Визначено способи вилучення вказаних речовин із законного обігу, способи введення цих речовин у незаконний обіг, способи діянь з ними в незаконному обігу, а також способи діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами в законному обігу, які не пов'язані з вилученням їх з останнього.

10. Обстановка, як елемент криміналістичної характеристики, є сукупністю об'єктивних умов скоєння незаконних діянь (матеріальна обстановка, час, місце, обставини, які сприяють чи перешкоджають їх скоєнню, інші умови), а слідова картина розглядається в комплексі з обстановкою як характер її змін під час підготовки, скоєння та приховування цих діянь. Існує закономірний взаємозв'язок елементів обстановки та способів незаконних діянь, механізму утворення слідів, специфічних для того чи іншого способу скоєння незаконних діянь.

11. Особа злочинця в криміналістичному сенсі в галузі методики розслідування окремих видів злочинів характеризується даними, які вказують на закономірні зв'язки між суб'єктом та скоєним злочином. Існує залежність способів підготовки, скоєння та приховування незаконних діянь, вибору тієї чи іншої обстановки, предмета злочинного посягання від характеристик індивідуума. Важливо враховувати, що мотивом поведінки осіб, які займаються протиправною діяльністю з отруйними та сильнодіючими речовинами, є користь, а при порушенні правил поводження з вказаними речовинами може бути ще й халатність, безпечність.

12. Коло обставин, які підлягають встановленню в ході розслідування кримінальної справи, значно ширше, конкретніше й детальніше за предмет доказування, воно нормативно не врегульовано, а окремі

групи таких обставин дозволяють в своїй сукупності сформувати той чи інший елемент предмета доказування і саме вони повинні складати основу розгорнутого докладного плану розслідування.

13.Порушення кримінальної справи є стадією кримінального судочинства, за якої здійснюється не тільки збір та перевірка матеріалів для обґрунтування прийняття рішення, що передбачено ст. 97 КПК України. З неї також починається дослідження обставин скоєння незаконних діянь та отримання (закріплення) слідів злочину, іншої інформації, що має доказове значення. Тому поряд з переліком обставин, які обов'язково треба встановити на момент прийняття рішення про порушення кримінальної справи, та джерелами відомостей про такі обставини, цей елемент криміналістичної методики повинен містити особливості тактики проведення і фіксації результатів процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів в цілях отримання доказів протиправної діяльності та причетності до неї конкретних осіб, бо це є *першоджерелами* відомостей, якими не слід нехтувати.

14.Важливою умовою ефективного розслідування кримінальних справ про незаконні діяння з отруйними та сильнодіючими речовинами є виявлення типових слідчих ситуацій, які складаються на початковому етапі розслідування, і критеріями їх визначення виступають характер обставин виявлення злочину, наявні відомості щодо незаконного діяння й осіб, що його здійснили, а також наявна доказова інформація, її джерела та можливості отримання.

15.Тактика провадження окремих слідчих дій початкового етапу розслідування (слідчого огляду, обшуку, допиту свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених) має певні особливості, які ретельно вивчено і показано.

16.Обґрунтовано необхідність залучення до розслідування незаконних діянь з цими речовинами експертів в різних галузях знань. Визначено коло експертиз, які можуть проводитися у справах цієї категорії, де, окрім традиційних експертиз, можуть призначатися ще й фармацевтична, фармакологічна, судово-біологічна, судово-медична, технологічна та судово-бухгалтерська експертизи. Визначаються можливості їх застосування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1.Кузнецова О.В. Проблемы уголовно-процессуальной регламентации результатов проведения оперативно-розыскных мероприятий по делам о незаконном обороте наркотических средств, психотропных, ядовитых и сильнодействующих веществ // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2005. – № 2 (21). – С. 376 – 379.

2.Кузнецова О.В. Поняття та класифікація отруйних і сильнодіючих речовин // Вісник Академії адвокатури України. – 2005. – № 3 (4). – С. 143 – 149.

3. Кузнєцова О.В. Особливості експертного дослідження отруйних та сильнодіючих речовин // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – № 3 (7). – С. 135 – 141.

4. Кузнєцова О.В. Типичные следственные ситуации по делам о незаконных деяниях с ядовитыми и сильнодействующими веществами на первоначальном этапе расследования // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2007. – № 4. – С. 201 – 205.

5. Кузнєцова О.В. До питання щодо характеристики об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 321 КК України // Актуальні проблеми права: теорія і практика // Збірник наукових праць. – Луганськ, 2007. – № 10. – С. 163 – 168.

6. Кузнєцова О.В. Використання оперативно-розшукових заходів для виявлення та документування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами на стадії порушення кримінальної справи // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: Спеціальний випуск. У 2-х ч. Ч. 2. – 2008. – № 1. – С. 119 – 126.

7. Кузнєцова О.В. Проблеми розкриття та розслідування злочинів у сфері незаконного обігу отруйних і сильнодіючих речовин // Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні: Міжнар. наук.-практ. конференція, 10 червня 2005 р. – Львів: Львів. юрид. інститут МВС України, 2005. – С. 254 – 257.

8. Кузнєцова О.В. Способы подготовки, совершения и сокрытия незаконных деяний с ядовитыми и сильнодействующими веществами // Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах: Міжнар. наук.-практ. конференція, 12 жовтня 2007 р. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 295 – 300.

АНОТАЦІЯ

Кузнєцова О.В. Особливості розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Академія адвокатури України. – Київ, 2008.

Дисертацію присвячено проблемам розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами; розглянуто їх кримінально-правову характеристику (як основу формування криміналістичної характеристики та переліку обставин, що підлягають встановленню), криміналістичну характеристику й особливості її окремих елементів (предмета злочину, способів приготування, скоєння та приховування злочину, типових слідів злочину, особи злочинця та ін.), особливості порушення кримінальної справи.

У роботі розглянуто слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування, запропоновано програми початкових слідчих дій щодо їх перевірки; висвітлено особливості проведення окремих слідчих дій (слідчого огляду, допиту, обшуку, призначення судових експертиз).

Ключові слова: отруйні та сильнодіючі речовини; незаконні діяння з отруйними та сильнодіючими речовинами в законному та незаконному обігу; виявлення та розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами.

АННОТАЦІЯ

Кузнецова О.В. Особенности расследования незаконных деяний с ядовитыми и сильнодействующими веществами. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза / Академия адвокатуры Украины. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена проблемам расследования незаконных деяний с ядовитыми и сильнодействующими веществами. Определена категория «ядовитые и сильнодействующие вещества», предложена классификация таких веществ по различным основаниям. Проведен комплексный анализ сферы действия уголовно-правовой нормы, предусматривающей ответственность за незаконные деяния с указанными веществами, определены и охарактеризованы элементы уголовно-правовой характеристики, имеющие значение для разработки методики расследования незаконных деяний с ядовитыми и сильнодействующими веществами. Рассмотрена криминалистическая характеристика таких незаконных деяний и исследованы особенности отдельных ее элементов (предмета преступления; способов его подготовки, совершения и сокрытия; обстановки и типичных следов преступления; личности преступника). Разработан примерный перечень обстоятельств, подлежащих установлению по делам данной категории. Освещены особенности возбуждения уголовного дела в криминалистическом аспекте, где особое внимание уделено вопросам выявления указанных незаконных деяний и доказательственного их закрепления.

В работе рассмотрены особенности первоначального этапа расследования незаконных деяний с ядовитыми и сильнодействующими веществами. Выделены типичные ситуации, складывающиеся на данном этапе расследования. Предложены рекомендации по выдвижению и проверке версий, программы первоначальных следственных действий по каждой ситуации. Рассмотрены особенности производства отдельных следственных действий (следственного осмотра, допроса, обыска, назначения судебных экспертиз). Раскрыты возможности использования судебных экспертиз по рассматриваемой категории уголовных дел, предложен типовой перечень вопросов при их назначении.

Ключевые слова: ядовитые и сильнодействующие вещества; незаконные деяния с ядовитыми и сильнодействующими веществами в законном и незаконном обороте; выявление и расследование незаконных деяний с ядовитыми и сильнодействующими веществами

ANNOTATION

Oksana V. Kuznetsova. Peculiarities of investigation of illegal acts with the poisonous and drastic substances. – Manuscript.

The dissertation for a degree of Candidate of juridical sciences on speciality 12.00.09 – Criminal Process and Criminalistics; Forensic Expertise / Academy of Advocacy of Ukraine. – Kiev, 2008.

The dissertation is devoted to the problems of investigation of illegal acts with poisonous and drastic substances, their criminal and law characteristics (as the basis of forming of criminalistic description and a list of circumstances, which are the subjects of identification), criminalistic characteristics and peculiarities of their elements (subject of crime, methods of preparation, realization and concealment of crime, typical tracks of crime, personality of a criminal and e.t.c.), peculiarities of criminal case initiation are considered.

The investigative situations having place at the initial stage of investigation are considered, the programs of initial investigative acts and their control are proposed, the peculiarities of concrete investigative acts (investigative observation, interrogation, search and forensic expertise initiation).

The key words: poisonous and drastic substances; illegal acts with the poisonous and drastic substances in legal and illegal circulation; exposure and investigation of illegal acts with the poisonous and drastic substances.